

УДК 159.9

Бедлінський Олексій Іванович, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

e-mail: Bedlinskyi@i.ua

МОВЛЕННЄВА ГІПОТЕЗА СВІДОМОСТІ

Анотація

У процесі еволюційного розвитку психіки тварин з'являються пробіски свідомості у вигляді здогадок. На певному етапі еволюції людини такі здогадки фіксуються у мові, що спричиняє утворення мережив нервових зв'язків, які не співпадають з сітками немовленнєвих психічних відображень. У процесі свого розвитку мова перетворюється на систему знаків і починає розвиватися за своїми законами, які вірогідно пов'язані з законами розвитку свідомості. Разом із мовою, наступним поколінням передається досвід не лише окремих здогадок, а система пробісок свідомості. У процесі навчання рідної мови у дитини з'являються окремі пробіски свідомості накопичені людством, які надалі об'єднуються у відносно стійкі потоки свідомості. Регуляція свідомості здійснюється психічними і мовленнєво-рефлекторними відображеннями, кожен з яких окремо може бути доступним свідомості лише як окремі пробіски, а разом можуть цілеспрямовано регулювати потоки психічних відображень відповідно до вимог активної спрямованої діяльності, забезпечують можливість усвідомлення буття. Механізмом регуляції є утримання у сфері свідомості одного з потоків (психічного чи мовленнєво-рефлекторного) за рахунок мінливості іншого, за постійного встановлення тотожності стабільного і змінного. Розглянута гіпотеза відкриває широкі перспективи для досліджень розвитку свідомості, як у філогенезі, так і у онтогенезі.

Ключові слова: здогадка, образ, первень, психіка, рефлекс, свідомість.

Бедлинский, Алексей Иванович, кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии Сумского государственного педагогического университета имени А. С. Макаренка

РЕЧЕВАЯ ГИПОТЕЗА СОЗНАНИЯ

Аннотация

В процессе эволюционного развития психики животных появляются проблески сознания в виде догадок. На определенном этапе эволюции человека такие догадки фиксируются в языке, что ведет к образованию сетей нервных связей, которые не совпадают с сетями неречевых психических отражений. В процессе своего развития речь превращается в систему знаков и начинает развиваться за своими законами, которые вероятно связаны с законами развития сознания. Вместе с языком, следующим поколениям, передается опыт не только отдельных догадок, а система проблесков сознания. В процессе обучения языку у ребенка появляются отдельные проблески сознания, накопленные человечеством, которые далее объединяются в относительно

устойчивые потоки сознания. Регуляция сознания осуществляется психическими и рефлексивно-речевыми отражениями, каждый из которых в отдельности может быть доступным сознания только как отдельные проблески, а вместе могут целенаправленно регулировать потоки психических отражений в соответствии с требованиями активной направленной деятельности, обеспечивают возможность осознания бытия. Механизмом регуляции является удержание в сфере сознания одного из потоков (психического или рефлексивно речевого) за счет изменчивости другого, при постоянном установлении тождества стабильного и изменяющегося. Рассмотренная гипотеза открывает широкие перспективы для исследований развития сознания, как в филогенезе, так и в онтогенезе.

Ключевые слова: догадка, образ, «пэрвень», психика, рефлекс, сознание.

Bedlinskyi, O.I. Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Chair of Psychology of Sumy State Pedagogical University named by A.S. Makarenko, Sumy

SPEECH HYPOTHESIS OF CONSCIOUSNESS

Summary

In the process of evolutionary development of animal psyche flickers of consciousness in forms of surmise appear. At a certain stage of evolution of humans these surmises are fixed in language, which causes formation of nets of nerve connections, which do not coincide with nets of non-speech psychological reflections. In the process of its development language turns into system of signs and begins to develop according to its own laws, which are supposedly connected to laws of development of consciousness. Along with language, the next generation transmits the experience not only of surmise but a system of flickers of conscience. In the process of learning a native language a child has singular flickers of consciousness accumulated by humanity, which join in constant streams of consciousness. Regulation of consciousness is realized by means of psychological and speech reflex replications, each of those separately may be available to consciousness only as singular flickers, but combined they can deliberately regulate streams of psychological reflections according to demands of actively purposeful actions, provide a possibility to understand being. Mechanism of regulation is retention of one of the streams (psychological or speech reflex) in the sphere of consciousness due to variability of the other, in the context of establishing identity of stable and variable.

Keywords: guess, image, perven', psyche, reflex, consciousness.

Постановка проблеми і актуальність дослідження. Проблема свідомості є однією з центральних проблем психології, яка незважаючи на свою актуальність і значну увагу до неї провідних фахівців різних наукових галузей все ж залишається далекою від розв'язання. Навіть гірше, окремі результати практичних досліджень свідомості активно впроваджуються у практику пропагандистами, політтехнологами, маркетологами на шкоду

людям, а засобів протиставлення негативним впливам на свідомість недостатньо.

Метою нашої розвідки є аналіз свідомості як взаємодії психічного і мовленнєвого-рефлекторного відображень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мову у даному дослідженні розглядаємо відповідно до поглядів О. Р. Лурії. «Поняття мови людини ми пов'язуємо з складною системою кодів, що позначають предмети, ознаки, дії або відносини, які несуть функцію кодування, передачі інформації і введення її в різні системи ... Всі ці ознаки характерні тільки для мови людини. Мова тварин, що не має цих ознак, це квазімова. ... розвинена мова людини є системою кодів, достатньою для того, щоб передати, позначити будь-яку інформацію навіть поза всякою практичною дією» [8, с. 28], – наголошував вчений.

З визначення свідомості значно складніше. Як влучно зауважив В. П. Зінченко, «свідомість, звичайно, є продуктом і результатом діяльності органічних систем, до яких відноситься не лише нервова система, але і індивід і суспільство. Найважливішою властивістю таких систем ... є можливість створення ними функціональних органів, яких їм не вистачає, свого роду новоутворень, які у принципі неможливо редукувати до тих чи інших компонентів системи» [5, с. 18]. Але виникає ряд запитань, інтеграція яких компонентів створює систему, яку взаємодію компонентів системи вже можна визнати системою?

Ряд сучасних дослідників, спираючись на емпіричні дані про несвідомі процеси обстоюють думку про множинність свідомості. Так, на думку В. М. Аллахвердова, «свідомість з логічною неминучістю принципово множинна. Саме сукупність неусвідомлюваних людиною різних власних свідомостей дозволить надалі ввести уявлення про психіку. Наше Я ... не усвідомлює цих свідомостей, але отримує від них емоційні сигнали» [1, с. 502]. Деніель Деннет розробив модель множинних ескізів (чернеток) свідомості, згідно з якою «картина процесів що відбуваються у мозку постає в наступному вигляді. У мозок надходить потік інформації з зовнішнього світу або з організму, він її переробляє, роблячи більш специфікованою і диференційованою. У процесі переробки виробляються як би чорнові ескізи або драфти (drafts) ... Важливо, що драфти генеруються різноманітними частинами мозку і в різних поєднаннях (звідси Multiple Drafts). У результаті утворюється не «потік свідомості», що тече в одну сторону, а мережі «безсловесних наративів» що накладаються один на іншого» [13, с. 66-67]. Погоджуючись з авторами хочеться все ж повернути «словесність наративам» і зберегти «потік свідомості», як умову її існування.

Виклад основного матеріалу. Вищі рівні відображення у тваринному світі, а саме сприймання, уява, інтелектуальна діяльність, які є результатом безумовних, умовних і виділених В. М. Бехтеревим з'єднувальних рефлексів еволюціонували для кращого пристосування організму до зовнішніх умов. Результатом психічної діяльності є поведінка, або спрощено дія і її перевірка. Якщо очікування не співпадають з реальністю включається орієнтувальний, або дослідницький рефлекс [11, с. 193]. Навіть щур чи ворон іноді можуть

додуматися до чогось такого, чого ніхто з їх біологічних видів раніше придумати не міг. У зв'язку з чим ми припускаємо що вже на рівні психіки тварин можуть бути пробліски (акти) свідомості, коли вони знаходять нові більш адекватні дії пристосування до умов середовища. Тут виникає два запитання: як передати такі пробліски свідомості іншим членам групи та нащадкам, і як окремі акти зливаються у відносно стійкі потоки свідомості?

Гіпотезу проблісків свідомості у тварин ми тут доводити не будемо, а гіпотезу можливих проблісків свідомості у дитини, до того як у неї з'являться потоки свідомості навряд чи хто заперечуватиме. У свій час Л. С. Виготський писав: «Свідомість ніби стрибками йде за природою, з пропусками, пробілами. Психіка вибирає стійкі точки дійсності серед всезагального руху. Вона є острівці безпеки в гераклітовому потоці. Вона є орган відбору, решето, що проціджує світ і змінює його так, щоб можна було діяти. В цьому її позитивна роль – не у відображенні (відображає і непсихічне; термометр точніше, ніж відчуття), а в тому, щоб не завжди вірно відображати, тобто суб'єктивно спотворювати дійсність на користь організму» [3, с. 347].

«Стійкі точки дійсності» Л. С. Виготського пояснюють пробліски свідомості, але вступають в суперечність з результатами інших досліджень. Так, В. М. Аллахвердов доводить що «будь-який усвідомлений зміст (будь то відчуття кольору, відчуття зубного болю, слід пам'яті, образ, емоційне переживання, наукова гіпотеза чи Я-концепція, тобто теорія самого себе) має безперервно змінюватися, в іншому випадку він «вислизає» з свідомості, стає невловимим» [1, с. 379]. Тобто виникає задача з взаємовиключаючими вимогами: одночасної фіксації і необхідної трансформації відображуваного досвіду.

На нашу думку, така фіксація трансформованого, можлива лише коли одні і ті ж самі фрагменти відображеної дійсності у корі головного мозку кодується абсолютно різними ансамблями нейронів. В категоріях вищезгаданої моделі «Multiple Drafts» Деніеля Деннета, можна виділити дві групи принципово різних драфтів. Одна група є продуктом рефлексорного відображення тварин, а інша пов'язана з проблісками свідомості і зафіксована у мовленнєво-рефлексорних зв'язках мережива нейронів, які задаються і психічними, і мовленнєвими зв'язками одночасно.

В. П. Зінченко посилаючись на В. Гумбольдта, Г. Г. Шпета і поета Р. М. Рільке констатує, що ««предметне дзеркало» взаємодіє з «вербальним відлунням», що є умовою породження нового образу, який несе смислове навантаження і робить значення видимим ... Відбувається начебто подвоєння і повторення явищ у проміжках триваючого досвіду, подвоєнні, що дозволяє свідомим істотам навчатися, самонавчатися і еволюціонувати» [5, с. 462-463]. Коли наш мозок уподібнює два то того несвідомих образи як один предмет, розділяє фігуру і фон, розділяє зміст і форму – з'являється здогадка, відбувається акт свідомості. Але для утримання образу у свідомості необхідна його трансформація.

У результаті пізнавальних процесів дитина раннього віку відображає світ у формі образів сприймання, уяви, наочно дієвих образів мислення, ці образи кодуються зв'язками між нейронами, що утворюються у результаті

рефлекторної діяльності мозку. Але той самий образ може кодуватися дещо іншим шляхом – у процесі вивчення рідної мови утворюється інше мереживо нейронних зв'язків, а саме утворюються зв'язки між нейронами, що кодують слова і групами нейронів, що забезпечують чуттєве відображення. Один і той самий предмет, відображуваний дитиною, кодується різними групами нейронів, представлений у мозку у різних місцях і різними зв'язками. Як правильно зауважив О. О. Леонт'єв: «світ презентований окремій людині через систему предметних значень, нібито «накладених» на сприйняття цього світу. Людина не «номінує» чуттєві образи, – предметні значення є компонентом цих образів, те, що їх цементує для людини, те, що опосередковує саме існування цих образів. Найбільш безпосередня ситуація зустрічі людини зі світом – це безперервний рух свідомості в образі світу, що актуально сприймається» [6, с. 108].

Уподібнення образів, як предметів дає можливість зафіксувати образ через слово і у цей час трансформувати його як чуттєве відображення, або навпаки чуттєве відображення уподібнити через різні слова. За одним і тим словом стоїть безліч образів, так само, як відображений образ може кодуватися різними словами. Т. В. Чернігівська з цього приводу зазначає: «Мова – у неї є одна дуже неприємна риса: у ній ніщо не дорівнює самому собі ніколи. Ніяке слово саме собі не дорівнює» [10, с. 42]. Але нерівність слова самому собі і є системною властивістю мови, яка розвивається за мовленнєвими законами і є необхідною умовою для стабілізації потоків свідомості.

У сучасних філософії та психології появу свідомості пов'язують з трудовою діяльністю, зі створенням людських знарядь і з мовою. Але мові відводиться другорядна роль. На нашу думку труд є рушійною силою розвитку мислення. А рушійною силою розвитку свідомості була дія з самого початку спрямована на взаємодію з іншими. Мова йде про слово, яке рефлекторно з'єднувалося з образами сприймання, уяви, інтелектуальної діяльності. Звичайно, розвиток мови і свідомості народу пов'язані з розвитком мислення і трудової діяльності, але розвиток свідомості дитини відбувається раніше розвитку словесно-логічного мислення, і трудової діяльності.

Сприймання – це відображення цілісного образу у сукупності ознак. Дитина, яка називає словом предмет, робить теж саме, що і наші пращери – зв'язує слово з якоюсь однією ознакою. Якщо ми проаналізуємо наші слова, то у більшості знайдемо якусь одну ознаку. У слові, як про це пише Л. С. Виготський [4], відображено несуттєву, як для мислення, ознаку. Можна сказати по іншому: у слові відображено те, що було відображено в образах сприймання, тобто відображено цілісний образ у сукупності його ознак, але усвідомлюються далеко не всі ознаки. Назва слова фіксує, як правило, якусь одну ознаку. На нашу думку, на момент виникнення слова ця ознака могла бути суттєвою для групи людей, яка прийняла слово, хоча не факт, що вона усвідомлювалася всіма членами групи, як це відбувається при спілкуванні дорослих і дітей раннього та дошкільного віку.

На дідуся, перший раз у його житті, залишають онука приблизно дворічного віку. Через півгодини онук просить «касі», веде за руку діда на кухню, показує на червону чашку. Дід, вирішує що дитина хоче пити наливає у

чашку води. Дає онуку. Онук відмовляється і вимагає «касі». Дід виливає воду. Наливає компоту. Дає онуку. Дитина знову відмовляється, сердиться, плаче і знову вимагає «касі». Дід бере іншу чашку, не виливати ж компот, наливає молока і дає онуку. У хлопчика істерика. Як каже дідусь: «Перепробував усе, що міг тільки придумати, а він плаче». Прийшла бабуся: «Чого він плаче? «Касі» – означає дати молока». Випила компот. Налила молока. Дала дитині. Хлопчик заспокоївся. Як потім виявилось, бабуся уявлення не мала, що «касі» означає ціле речення «дай мені молока у червоній чашечці». Вона просто давала молоко у конкретній чашці. Але для дитини «молоко у червоній чашці» – єдиний недиференційований образ у сукупності усіх ознак, розділити які хлопчик не міг. Слово «касі» від «красный» – чашка була червона, хоча кольорів хлопчик ще не називав.

Отже, спочатку, коли дорослий хоче передати інформацію дитині, він говорить своєю мовою, а дитина, яка хоче чогось від дорослого – своєю. Дитина користується власними словами, власними діями словотворчості. Слово, яке придумує і промовляє дитина, фізіологічно тотожне будь-яким іншим діям дитини. Словом дитина перевіряє правильність відображення, через правильність власних дій по вимовлянню слова і розуміння слова іншими. Маємо класичний рефлекс – спочатку подається сигнал про скорочення м'язів, а потім сигнал про правильність виконання. Далі дитина починає наслідувати діяльність дорослого. Тут потрібно абстрагуватися від понятійного мислення, яке і філогенетично і онтогенетично виникає лише при певному рівні розвитку свідомості. Навчання дорослого і дитини відбувається абсолютно по-різному, якщо дорослому задаються окремі дії діяльності, які потім об'єднуються у діяльність, то дитина через наслідування засвоює діяльність, а вже потім виділяє окремі дії. Це стосується і предметної діяльності, наприклад з ложкою [12, с. 91] і навчальної діяльності, коли дитина спочатку навчається, а вже потім усвідомлює окремі дії навчальної діяльності. Щось подібне відбувається із засвоєнням слів.

Наведений вище приклад є метафорою, чи навіть прототипом свідомості. Чашка з молоком відображається дитиною як недиференційований образ, який можна позначити різними словами. Дитина називає його «касі», дід говорить «тримай чашку», бабуся – «на молоко», а мама запитує якого кольору чашка. Для дорослого навпаки слово відображає різні образи – молоко може бути у будь-якій чашці, може бути тепле, свіже тощо. Свідомість схожа на взаємодію відображень дорослого і дитини, і є інтеріоризацією спільної діяльності дитини з дорослими.

Коли дитині не вистачає власних слів для взаємодії з дорослими, бо дорослі частини її слів не розуміють, дитина змушена використовувати слова дорослих. Зміст слів дорослого і дитини відрізняється, але все ж у чомусь співпадає. Як правило спочатку співпадіння стосуються лише конкретних предметів. Проблиски свідомості, які вірогідно були у дитини і раніше, на цьому етапі стають регулярними. У процесі взаємодії з дорослими, дитина відкриває для себе нові ознаки предметів, дій, явищ, які до того були злиті у єдиний недиференційований образ, засвоює нові інтенції, нові контексти слова. Як писав Д. О. Леонтьєв: «Сенс (будь то зміст текстів, фрагментів світу,

образів свідомості, душевних явищ або дій) визначається, по-перше, через більш широкий контекст, і, по-друге, через інтенцію або ентелехію (цільову спрямованість, призначення або напрямок руху)» [7, с. 26].

Незважаючи на те, що розвиток свідомості відбувається через розмежування змісту і форми недиференційованих образів, відображення може залишатися недиференційованим на все життя і існувати у вигляді загальних уявлень. Л. С. Виготський провів ґрунтовні дослідження загальних уявлень і встановив, що «купа предметів що виділяється дитиною, об'єднується без достатньої внутрішньої підстави, без достатнього внутрішнього споріднення і відносин між частинами, що її утворюють, передбачає дифузне, ненаправлене поширення значення слова або знаку, що його замінює на ряд зовні пов'язаних у враженні дитини, але внутрішньо не об'єднаних між собою елементів» [4, с. 136]. Об'єднання предметів у комплекси відбувається на основі однієї ознаки, яка до того ж деякий час нестабільна. Тобто, у цілісному образі усвідомлюється то одна, то інша ознака, але разом усвідомити їх дитина не може.

Виникає питання: як розвиваються загальні уявлення і чому наша свідомість не переходить повністю на понятійний рівень? Як писав О. Р. Лурія: «Аналіз показав, що у дитини 5-7 років спостерігається різке переважання, або навіть повне домінування предикативних реакцій; асоціативні реакції дуже рідкісні, дитина переважно робить з даного слова цілу фразу. Лише в більш пізньому віці починають з'являтися асоціативні відповіді, а у підлітка, або дорослого асоціативні відповіді типу, сонце, місяць, собака, кішка, явно переважають. Таким чином, предикативні відповіді, які є одиницями синтагматичною організації мовлення, складають прототип фрази і з'являються в мові дитини набагато раніше, ніж асоціативні відповіді» [8, с. 153].

Предикативні реакції з'являються раніше від реакцій, які можуть бути покладені в основу класифікацій. Предикативні реакції не вимагають розмежування змісту і форми образів. І, головне, загальні уявлення і предикативні реакції закладені у самій мові, у якій відображені зв'язки важливіші для соціалізації дитини, ніж зв'язки понятійного мислення. Як зауважив О. Р. Лурія: «Якщо людина говорить «портфель», то вона не тільки позначає певну річ, але і вводить її у відому систему зв'язків і відносин. Якщо людина говорить «коричневий портфель», то вона абстрагується від цього портфеля, виділяючи лише його колір. Якщо вона говорить «лежить», вона абстрагує від самого предмету і його кольору, вказуючи на його положення. Якщо людина говорить «цей портфель лежить на столі» або «цей портфель стоїть біля столу», вона виділяє відношення об'єктів, висловлюючи ціле повідомлення» [8, с. 28]. Тобто мова фіксує зв'язки і відношення предметів і мисленнєві операції дій з цими предметами.

Слова рідної мови кодують не лише ознаки, дії чи відношення, а і емоційне ставлення до дійсності. Отже, ми можемо розглядати праобрази слів, (які передаються у спадок у процесі вивчення рідної мови) і праобрази умовних рефлексів, (які передаються у спадок генетично) як аналоги. За допомогою з'єднувальних і умовних рефлексів створюються образи

сприймання і уяви, що уподібнюється з праобразами безумовних рефлексів. «Жаба реагує позитивно на прямокутник, що рухається вперед вузьким боком і негативно на рух широким боком» [9, с. 217], тобто реагує на горизонтальну лінію як на їжу (черв'яка), а на ту ж саму вертикальну лінію як на загрозу (змію). Подібні образи задаються людині через рідну мову, до того ж мова дає можливість фіксувати і передавати нащадкам не лише конкретні образи дійсності, а й абстрактні. Якщо безумовні рефлексії передають праобрази колективного несвідомого тварин і всього людства, які традиційно у психології називаються архетипами, то праобразами колективного несвідомого народу можна позначити те що здавна український народ називав «архетипи» а саме – «первнями». На нашу думку, можна надалі позначати терміном «архетип» спадкові несвідомі праобрази всього людства, які кодуються генами, а терміном «первні» – праобрази колективного несвідомого народу, які зберігаються, розвиваються і передаються наступним поколінням у процесі опанування мовою [151-152].

В. М. Аллахвердов ставить цілком слушне запитання: «маленькі діти, вперше в житті побачивши схематично намальовану кішку – нехай навіть кішку без хвоста, відразу зрозуміють, що перед ними – кішка, а не якийсь невідомий звір. Яким чином? Проблема стає тим паче нерозв'язною, якщо мову вести про абстрактні поняття, які в принципі не мають конкретного аналога в навколишньому світі – такі, як рівність, нескінченність, ангел, справедливість тощо» [1, с. 43]. На нашу думку, абстрактні образи передаються через контексти використання слова. Думка не нова, але як правило, вона стосується значень, а не смислів. Але контексти фіксують не лише значення і відношення, а й ставлення людини до дійсності. Значна частина цих контекстів досить жорстко зафіксована у мові, а саме у сім'ях слів і стійких словосполученнях.

Кожного разу, коли дитина послуговується словом чи словосполученням, наприклад, словом «сім'ї слів добра», вона доторкується одночасно і до реального, і до первнів народу. Кожне послуговування словом з великої сім'ї слів переносить частину сфери свідомості народу у свідомість чи несвідоме особистості. Коли дитина чує, або говорить «добре» щодо оцінювання природи (як же добре), смаку їжі (неможна говорити, що хліб не добрий), прийнятого рішення (це ти добре придумав), діяльності (її чи іншого), з'являється ще одна несвідома, але цілком реальна позначка на несвідомому образі добра. Кожне слово є носієм самодостатнього смислу. А кожне доторкування словом до реальності збагачує уявлення добра новими відтінками відношень та ставлень.

В українській мові десятки слів пов'язаних з первнем добра. У ранньому і дошкільному дитинстві людина вільно і невимушено засвоює найтонші відмінності між досить близькими словами, наприклад, *добрий, добрезний, добренний, добренький, добріненький, добрінкий, добриський, добростливий, добротливий, добротний, добрячий, добрящий, добрага, добріниця, добрун, добряга, добряк*. Окрім того, мабуть кожна дитина, зачарувавшись пташенням чи цуценям придумає ще й щось своє: «Ой яке ж воно доброцююченьке!». Кожне доторкування словом до частини реальності, яка уподібнюється з

образом добра, створює позначку на образі добра колективного несвідомого, яке стало надбанням особистості. Кожне слово чи словосполучення використовується в різних контекстах і відображається різними позначками на образі добра, який переноситься з колективного несвідомого народу у свідомість людини. Мова переносить колективне несвідоме у несвідоме кожного, хто нею послуговується, окремими позначками доторкування слів – емоцій, образів і дій, які за необхідності можуть стати свідомими. У результаті маємо десятки слів сім'ї слів, сотні словосполучень, приказок, прислів'їв і тисячі контекстів, а, отже, тисячі з'єднувальних-рефлекторних зв'язків слова і образу підсилених чи послаблених первнями народу і емоційно-образними зв'язками індивідуального досвіду людини.

Розвиток свідомості дитини відбувається через одночасне доторкування до первнів народу і навколишнього світу, але одноразового доторкування, мабуть, недостатньо. Саме тому дошкільнята так просять прочитати їм казочку іще раз, хоча вже давно вивчили її напам'ять. Адже кожне нове прочитання казки, особливо прочитання різними людьми – це зовсім різне доторкування до первнів народу, відображених у казці, і, відповідно, – різні позначки (нові фрагменти) колективного несвідомого, відтвореного у свідомості людини, байдуже на свідомому чи несвідомому рівні.

Розвиток свідомості залежить від того, якими словами послуговуються батьки, як вони ставляться до інших, до себе, до найрізноманітніших виявів буття. Якщо у сім'ї говорять про добро та ще й багатою народною мовою, то образ добра буде відтворено в душі дитини більш цілісно, а дитина, можливо, створить нове слово у «сім'ї слів добра», а якщо послуговуються ненормативною лексикою, то, вірогідно, чекати нових матюків. А нецензурна лексика, на нашу думку, досить потужний засіб блокування свідомості [2, с. 157-158].

В залежності від того, якими словами послуговувалася дитина і її оточення, в яких контекстах використовувалися слова, формується інтегрований образ. У різних людей цей образ може бути різної модальності (аж до аномального) і може мати різний смисл (аж до протилежного). Формування образу залежить від ряду чинників, а саме мовленнєвих зв'язків рідної мови, власного досвіду, розуміння тієї чи іншої категорії суспільством, референтними групами.

Методологічне або загальнонаукове значення. Дослідження в руслі розглянутої гіпотези відкриває перспективи побудови теорії свідомості.
Головні висновки. Психічне відображення: образи сприймання, уяви, наочного мислення, що з'являються як результат рефлекторної діяльності нервової системи і існують у формі мережива нервових зв'язків, дублюються мовленнєво-рефлекторними відображеннями дійсності у формі інших мережив нейронних зв'язків. Психічне і мовленнєво-рефлекторне відображення існує у формі різних мережив нейронних зв'язків, які співпадають лише частково.

Регуляція свідомості здійснюється психічними і мовленнєво-рефлекторними відображеннями, кожен з яких окремо може бути доступним свідомості лише як окремі пробіски, а разом можуть цілеспрямовано регулювати потоки психічних відображень відповідно до вимог

активної спрямованої діяльності, забезпечують можливість усвідомлення буття. Механізмом регуляції є утримання у сфері свідомості одного з потоків (психічного чи мовленнєво-рефлекторного) за рахунок мінливості іншого, за постійного уподібнення стабільного і змінного.

Перспективи використання результатів дослідження. Отримані результати можна використати у процесі досліджень появи та розвитку свідомості, як у філогенезі, так і у онтогенезі.

Список використаних джерел

1. Аллахвердов, В. М. Сознание как парадокс (Экспериментальная психология, т.1) / Виктор Михайлович Аллахвердов – СПб, «Издательство ДНК», 2000. – 528 с.
2. Бедлінський, О. І. Мовленнєвий аспект професійної культури вчителя [Текст] // Професійна культура: сутність, фахові особливості, розвиток : колективна монографія / кол. авт. ; відп. ред. Г.Є. Улунова. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – С. 144-161.
3. Выготский, Л. С. Собрание сочинений: В 6-ти т. Т. 1. Вопросы теории и истории психологии / Под ред. А.Р. Лурия, М.Г. Ярошевского. – М.: Педагогика, 1982. – 488 с, ил. (Акад. пед. наук СССР).
4. Выготский, Л. С. Собрание сочинений: В 6-ти т. Т. 2. Проблемы общей психологии / Под ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1982. — 504 с, ил. – (Акад. пед. наук СССР).
5. Зинченко, В. П. Сознание и творческий акт. / Владимир Петрович Зинченко – М.: Языки славянских культур, 2010. – 592 с.
6. Леонтьев, А. А. Языковое сознание и образ мира / Вопросы психолингвистики – 2016 – 1 (27) – с. 296-299.
7. Леонтьев, Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. 2-е, испр. изд. / Дмитрий Алексеевич Леонтьев – М.: Смысл, 2003. – 487 с.
8. Лурия, А. Р. Язык и сознание / Александр Романович Лурия – М.: Издательство Московского университета, 1979. – 320 с.
9. Мак-Фарленд, Д. – Поведение животных: Психобиология, этология и эволюция: с англ / Дэвид Мак-Фарленд – М.: Мир, 1988. – 520 с. ил.
10. Никитский клуб. Цикл публичных дискуссий. «Каково это – быть камнем? (Субъективная реальность и мозг)» Выпуск 73 – М., 2015. – 72 с.
11. Павлов, И. П. Рефлекс свободы / Иван Перович Павлов – СПб.: Питер, 2001. – 432 с. (Серия «Психология-классика»).
12. Поливанова, К.Н. Психология возрастных кризисов: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Катерина Николаевна Поливанова – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 184с.
13. Юлина, Н. С. Головоломки проблемы сознания: концепция Дэниела Деннета / Нина Степановна Юлина – М.: Канон+, 2004. – 544 с.

References transliterated

1. Allahverdov, V. M. Soznanie kak paradoks (Eksperimentalnaya psihologika, t.1) / Viktor Mihaylovich Allahverdov – SPb, «Izdatelstvo DNK», 2000. – 528 s.
2. Bedlinskyi, O. I. Movlennievyy aspekt profesiinoi kultury vchytelia [Tekst] // Profesiina kultura: sutnist, fakhovi osoblyvosti, rozvytok : kolektyvna monohrafiia / kol. avt. ; vidp. red. H.Ie. Ulunova. – Sumy : SumDPU imeni A. S. Makarenka, 2016. – S. 144-161.
3. Vyigotskiy, L. S. Sobranie sochineniy: V 6-ti t. T. 1. Voprosy teorii i istorii psihologii / Pod red. A.R. Luriya, M.G. Yaroshevskogo. – M.: Pedagogika, 1982. – 488 s, il. (Akad. ped. nauk SSSR).
4. Vyigotskiy, L. S. Sobranie sochineniy: V 6-ti t. T. 2. Problemy obschey psihologii / Pod red. V.V. Davyidova. – M.: Pedagogika, 1982. — 504 s, il. – (Akad. ped. nauk SSSR).
5. Zinchenko, V. P. Soznanie i tvorcheskyy akt. / Vladimir Petrovich Zinchenko – M.: Yazyki slavyanskikh kultur, 2010. – 592 s.
6. Leontev, A. A. Yazykovoe soznanie i obraz mira / Voprosy psiholingvistiki – 2016 – 1 (27) – s. 296-299.
7. Leontev, D. A. Psihologiya smysla: priroda, stroenie i dinamika smyslovoy realnosti. 2-e, ispr. izd / Dmitriy Alekseevich Leontev – M.: Smyisl, 2003. – 487 s.
8. Luriya, A. R. Yazyk i soznanie / Aleksandr Romanovich Luriya – M.: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1979. – 320 s.
9. Mak-Farlend, D. – Povedenie zhivotnykh: Psihobiologiya, etologiya i evolyutsiya: s angl / Devid Mak-Farlend – M.: Mir, 1988. – 520 s. il.
10. Nikitskiy klub. Tsikl publichnykh diskussiy. «Kakovo eto – byit kamnem? (Sub'ektivnaya realnost i mozg)» Vyipusk 73 – M., 2015. – 72 s.
11. Pavlov, I. P. Refleks svobody / Ivan Perovich Pavlov – SPb.: Piter, 2001. – 432 s. (Seriya «Psihologiya-kassika»).
12. Polivanova, K.N. Psihologiya vozrastnykh krizisov: Ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ped. ucheb, zavedeniy / Katerina Nikolaevna Polivanova – M.: Izdatelskiy tsentr «Akademiya», 2000. – 184s.
13. Yulina, N. S. Golovolomki problemy soznaniya: kontseptsiya Deniela Denneta / Nina Stepanovna Yulina – M.: Kanon, 2004. – 544 s.

Ця робота ліцензується відповідно до Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Авторське право (с) 2017 Bedlinskyj Oleksij Ivanovych Бедлінський Олексій Іванович

Отримано: 06.02.2017

Відрецензовано: 20.02.2017

